

ΜΟΛΥΒΔΟ~ ΚΟΝΔΥΛΟ~ ΠΕΛΕΚΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΕΚΤΟ : ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ
ΑΘΗΝΑ ΧΙΛΙΑ ΕΝΝΙΑΚΟΣΙΑ ΕΝΕΝΗΝΤΑ ΟΚΤΩ / ΕΝΝΕΑ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Στέση Αθήνη

Τα «παραμύθια» του Guys

Η επανέκδοση του *Έρωτος Αποτελέσματα* (Βιέννη 11792) από τον Mario Vitti (1989) τροφοδότησε γόνιμα τον προβληματισμό γύρω από τη συγγραφική πατρότητα των διηγημάτων της συλλογής,¹ την αφηγηματική δομή και τις διακειμενικές τους σχέσεις με τη δυτική και την ανατολική λογοτεχνία,² τη ρομαντική ή τη ρεαλιστική τους συνάφεια,³ τη μελέτη των φαναριώτικων στιχουργημάτων⁴ και της μουσικής τους.⁵ Μπροστά στην πλούσια αυτή συγκομιδή ο εκδότης τους αισθάνεται πλέον επιβεβλημένη, και προγραμματίζει ήδη, μια αναθεωρημένη έκδοση του έργου.⁶ Ωστόσο μια ενδιαφέρουσα υπόθεση που είχε διατυπώσει στην εισαγωγή του παραμένει αδιερεύνητη⁷ η υπόθεση αυτή αφορά την ενδεχόμενη σχέση των πεζών ιστοριών του *Έρωτος Αποτελέσματα* με την προφορική παράδοση των αστικών κέντρων, όπως αυτή αποτυπώνεται σε έξι προφορικές διηγήσεις που συνέλεξε και κατέγραψε στην Κωνσταντινούπολη ο γάλλος περιηγητής Pierre-Augustin Guys (1722-1801)⁸ κατά τη δεκαετία 1740-1750.

Η διερεύνηση αυτού του ζητήματος, που το επανέφερε στο ερευνητικό προσκήνιο ο Αλέξης Πολίτης σε πρόσφατο δημοσίευσμά του,⁹ απαιτεί, νομίζω, την αναλυτική εξέταση και περιγραφή του περιεχομένου και της δομής των διηγήσεων, όπως παραδίδονται στο *Voyage Littéraire de la Grèce, ou lettres sur les grecs anciens et modernes*, Παρίσι 1771, 21776, 31783 (η μετάφραση σε επίμετρο).

Το οδοιπορικό του Guys είναι γραμμένο σε επιστολική μορφή, με αποδέκτη κάποιον πρόσωπο που φέρει τα αρχικά M.D.B. Οι διηγήσεις και στις τρεις εκδόσεις του έργου παρατίθενται στην εικοστή πρώτη επιστολή που έχει υπότιτλο «Les contes grecs ou paramythia». Στη δεύτερη και την τρίτη έκδοση υπάρχουν λίγες προσθήκες επί του αρχικού κειμένου που δεν επιφέρουν μεταβολές στη μορφή ή το περιεχόμενο.

Το *Voyage Littéraire* διακρίνεται από ενθουσιασμό και ενδιαφέρον για την Ελλάδα και διαθέτει πλούτο λαογραφικής ύλης. Ωστόσο, στερείται του αυ-

θορμητισμού που συνήθως απηχούν οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις και θυμίζει περισσότερο μια σχολαστικά επεξεργασμένη πραγματεία, όπου αφθονούν υποσημειώσεις με παραπομπές σε Έλληνες, Λατίνους, ή νεότερους συγγραφείς. Επίσης, υιοθετώντας την επικρατούσα τάση της περιηγητικής φιλολογίας της εποχής, διαπνέεται από την επίμονη προσπάθεια σύγκρισης των νεότερων Ελλήνων προς τους αρχαίους, προκειμένου να αναδειχτούν οι συγγένειες που πιστοποιούν την ιστορική συνέχεια.¹⁰ Τα γνωρίσματα αυτά απαντούν και στην εικοστή πρώτη επιστολή. Οι υποσημειώσεις που συνοδεύουν τις διηγήσεις, εκτός από κάποιες αναφορές σε τοπωνύμια, παραπέμπουν κυρίως στην κλασική παιδεία και την ευρυμάθεια του συγγραφέα και συχνά περιέχουν παραθέματα. Στο βραχύ εισαγωγικό σημείωμα που προτάσσεται της καταγραφής, είναι εμφανής η προσπάθεια του Guys να προσδώσει φιλολογικές προεκτάσεις στο προφορικό υλικό που συνέλεξε, συσχετίζοντάς το με τη θεωρία του Pierre-Daniel Huet (1630-1721), ο οποίος ανήγαγε την καταγωγή του μυθιστορήματος στην αφηγηματική ύλη της αρχαίας Ελλάδας και της Ανατολής.¹¹ Είναι επίσης εμφανής η προσπάθειά του να το προβάλει ως τεκμήριο της ύπαρξης κοινών ενδιαφερόντων ανάμεσα σε αρχαίους και σύγχρονους Έλληνες, συνεπώς ως επιχείρημα της ιστορικής συνέχειας.

Ο Guys βάσισε την καταγραφή του στις διηγήσεις δυο νεαρών κοριτσιών, της Ζωής και της Λουκίας, καθώς και του πατέρα της Λουκίας, στο σπίτι τους στην Κωνσταντινούπολη, την ώρα του κεντήματος. Παράλληλα με την παράθεση του αφηγηματικού υλικού, ο περιηγητής μεταφέρει και την ατμόσφαιρα που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της αφήγησης, τους σύντομους διαλόγους ή τα σχόλια που διαμείβονται, διασώζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μικρές, αλλά όχι ασήμαντες ενδείξεις για το πολιτιστικό κλίμα της εποχής.

Οι αφηγήτριες αποκαλούν τις διηγήσεις αυτές «παραμύθια». Ωστόσο, το αφηγηματικό αυτό υλικό δεν φαίνεται να υπακούει αυστηρά, στο σύνολό του, στον ορισμό του παραμυθιού, σύμφωνα με τον οποίο το παραμύθι αναφέρεται σε πρόσωπα αόριστα ή φανταστικά και δεν ακολουθεί τη δέσμευση του τόπου και του χρόνου.¹² Οι δύο πρώτες ιστορίες – που τις επιγράφω συμβατικά «Δημήτρης και Φανόν» (Φανού στη δεύτερη και τρίτη έκδοση),¹³ «Ζαφείρης και Ρόδα» – εκφέρονται ως προσωπική εμπειρία των κοριτσιών, παραπέμπουν σε πρόσωπα του ευρύτερου περίγυρου από τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης (το χωριό Πύργος, το νησί της Χάλκης), έχουν ερωτικό θέμα, και θα μπορούσαν να φέρουν τον υπότιτλο «Τα βάσανα του έρω-

τα!» πρόκειται συνεπώς για σύντομες αφηγήσεις, που στοχεύουν να διδάξουν μια ηθική αλήθεια και τις οποίες θα κατατάσσαμε στο είδος του απολόγου.

Η τρίτη ιστορία, «Ο Ζεμίλ και η Σαμπάχ», αφορά και πάλι ένα ερωτικό ζευγάρι, αλλά διαδραματίζεται στο παρελθόν (684 μ.Χ.). Ο Guys υποσημειώνει ότι τη συναντά με τον ίδιο περίπου τρόπο στην *Bibliothèque Orientale* του D'Herbelot. Στο κλασικό αυτό έργο αναφοράς στην Ευρώπη ως τις αρχές του 19ου αιώνα, το οποίο διεύρυνε σημαντικά τις γνώσεις για τον ανατολικό πολιτισμό, σημειώνεται επιπλέον (στην πρώτη έκδοση του 1697)¹⁴ ότι ο Ζεμίλ και η Σαμπάχ συγκαταλέγονται στα μυθιστορικά ζευγάρια εραστών, όπως ο Ζοζέφ και η Ζολεχά, ο Μεζνούν και η Λεϊλά, ο Χοφρού και η Σιρίν, με τα οποία οι ανατολικοί λαοί εξυμνούσαν την εμπιστοσύνη και τη συζυγική πίστη. Πρόκειται, λοιπόν, για συνοπτική αφήγηση ανατολικής μυθιστορίας. Στη διήγηση που παραδίδει ο Guys, εκτός από την εμπιστοσύνη και τη συζυγική πίστη, εξάιρείται επιπλέον η υπεροχή της γυναικείας εξυπνάδας έναντι της ομορφιάς. Είναι άξιο προσοχής ότι το μοτίβο αυτό προκαλεί θετικά σχόλια στα κορίτσια και τους δίνει αφορμή να εκφράσουν παράπονα για την ελλιπή τους μόρφωση και την κλειστή ζωή τους, στις οποίες αποδίδουν την εκμετάλλευσή τους από το άλλο φύλο.

Την τέταρτη διήγηση, «Το σπουργίτι και ο Σολομών», θα μπορούσαμε να την κατατάξουμε στους «μύθους ζώων» ή στις παραδόσεις για ιερά πρόσωπα (προφήτες, κτλ.). Την απώτερη προέλευσή της θα την ανιχνεύαμε στο Κοράνι, σύμφωνα με το οποίο ο Σολομών θεωρείται προφήτης και βασιλιάς κραταιός και σοφός, με απόλυτη εξουσία επί των ανέμων και των πνευμάτων, που γνώριζε τις γλώσσες όλων των όντων.¹⁵ Η διήγηση αυτή, όπως και η προηγούμενη, έχει ανατολίτικη προέλευση, σύμφωνα μάλιστα με το σχόλιο της αφηγήτριας, κάποιος Τούρκος την έδωσε στον αδερφό της να τη μεταφράσει. Από την ιστορία αυτή, λοιπόν, προκύπτει η ένδειξη για την ύπαρξη χειρογράφων ελληνικών μεταφράσεων από τα τουρκικά.

Την πέμπτη και εκτενέστερη διήγηση, τον «Νίκανδρο» (επαυξημένη στην τρίτη έκδοση του *Voyage Littéraire*), την αφηγείται ο πατέρας της Λουκίας, χάριν διδαχής και όχι τέρψεως, όπως δηλώνει ρητά. Εκτυλίσσεται στην αρχαιότητα και έχει έντονα διδακτικό χαρακτήρα. Θα μπορούσε να συνοψίζει κάποια ηθικοδιδακτική νουβέλα δυτικής νεοκλασικιστικής προέλευσης.

Η έκτη και τελευταία ιστορία, που και πάλι τη διηγείται ο πατέρας, ανάγεται στο πρόσφατο παρελθόν της οθωμανικής ιστορίας, στην «εποχή των τουλιπών», προβάλλει τα ανθρωπιστικά αισθήματα του Μεγάλου Βεζίρη Ιμπραήμ πασά και της γυναίκας του, και εξαίρει την ύψιστη μουσουλμανική αρετή της φιλανθρωπίας. Ανήκει στην πλούσια γραμματεία των ιστοριών για σουλτάνους –ανάλογες αφηγήσεις παραδίδονται στο δαποντικό χειρόγραφο της Βυτίνας–,¹⁶ τους οποίους αντιμετώπιζαν συνήθως με θετική διάθεση.¹⁷

Τα χαρακτηριστικά αφηγηματικά γνωρίσματα των δύο απολόγων, «Δημήτρης και Φανόν», «Ζαφείρης και Ρόδα», –εξιστόρηση συμβάντων της σύγχρονης ζωής, έμφαση στον έρωτα και τους καημούς του, έκφραση ευαισθησίας– δικαιώνουν την εύστοχη παρατήρηση του Mario Vitti ότι προσέφεραν ενδεχομένως το κατάλληλο έδαφος για να καλλιεργηθούν διηγήματα όπως αυτά του *Έρωτος Αποτελέσματα*. Θα μπορούσαμε επίσης να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι κάποιες ανάλογες προφορικές διηγήσεις, που δεν έφθασαν ως εμάς, αποτέλεσαν τον αρχικό πυρήνα των διηγημάτων της συλλογής, και να συμπεριλάβουμε κατ' αυτόν τον τρόπο και την προφορική παράδοση στη διακειμενικότητα του *Έρωτος Αποτελέσματα*. Όπως άλλωστε έχει υποδείξει η συγκριτική μελέτη της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, σε τέτοιου είδους «απλές» ή «ευσύνοπτες μορφές»¹⁸ του προφορικού λόγου, όπως το παραμύθι, ο απόλογος ή το ανέκδοτο, τοποθετούνται οι απαρχές των σύντομων λογοτεχνικών ειδών, της νουβέλας και του διηγήματος.¹⁹

Από τη μαρτυρία του Guys νομίζω ότι μπορούν να εξαχθούν κάποιες πρόσθετες υποθέσεις που αφορούν, και ενδεχομένως ερμηνεύουν, και άλλες εκδοτικές πρωτοβουλίες του 18ου αιώνα. Η έλξη των νέων από διηγήσεις που ανήκουν τόσο στο χώρο του μύθου και της φαντασίας όσο και της πραγματικότητας, διηγήσεις που απορρέουν από την άμεση επικαιρότητα αλλά και το πρόσφατο οθωμανικό ή απώτερο ανατολικό και αρχαιοελληνικό περιβάλλον, που ικανοποιούν το «τέρπειν» αλλά και το «διδάσκειν», καθώς και η εκδήλωση ενός αρχόμενου προβληματισμού για τη σχέση των δύο φύλων, συνθέτουν μια βάση πρόσληψης. Υποδεικνύουν, με άλλα λόγια, έναν ορίζοντα αναμονής που υπόσχεται την εκδοτική επιβίωση, αν όχι και την εκδοτική επιτυχία, «φιλελεύθερων» αφηγημάτων αισθηματικού περιεχομένου, όπως το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* (1790) των Ρήγα / Restif de la Bretonne και τα *Έρωτος Αποτελέσματα* (1792), λαϊκών διηγήσεων ανατολίτικης

και παραμυθικής προέλευσης, όπως ο *Συντίπας* (1721), η *Χαλμά* (1757) και ο *Πιλπάις* (1783), ή μυθιστορημάτων με αρχαιοελληνικό χρονότοπο, όπως ο *Τηλέμαχος* (1742) του Fénelon, που δημοσιεύτηκαν όλα στη διάρκεια του 18ου αιώνα. Η προσοχή μας, ωστόσο, δεν πρέπει να εξαντληθεί στη θεματολογία, το περιεχόμενο ή την ατμόσφαιρα των «παραμυθιών». Η δομή τους πιστεύω ότι μπορεί να μας υποβάλει μια ενδιαφέρουσα υπόθεση που αφορά ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της έντυπης –και χειρόγραφης– πεζογραφίας της τελευταίας δεκαετίας του 18ου αιώνα, τη συνάντηση στίχου και πρόζας. Στις ιστορίες του «Δημήτρη και της Φανόν» και του «Ζαφείρη και της Ρόδας» υπάρχουν δυο μονόλογοι, εξομολογητικού χαρακτήρα, με έντονα λυρικά στοιχεία και συναισθηματική φόρτιση, με επιφωνηματικές επικλήσεις του τύπου «Ω χαρά της καρδιάς μου! φως μου! ψυχή μου!», που θυμίζουν περισσότερο «ποίηση σε πεζό» παρά καθημερινό προφορικό λόγο. Στην τρίτη επίσης ιστορία, η Σαμπάχ και ο χαλίφης Αμπντελαμέχ εμφανίζονται να συνθέτουν τραγούδια που βρίσκονται σε οργανική σύνδεση με την πλοκή. Κάποιες λυρικές εξάρσεις από το μονόλογο του Ζαφείρη θυμίζουν μοτίβα από στιχουργήματα όπου τα προσωπικά βάσανα παραλληλίζονται με ακυβέρνητο καράβι, όπως στα στιχουργήματα «Θάλασσα αγριωμένη» (ΕΑ σ. 182), «Τί κουριόζα συμφορά» (ΕΑ σ. 132), «Το ταξίδι της ζωής μου» (ΕΑ σ. 139), «Μέσα σε θάλασσα πλατιά», (ΕΑ σ. 154), που απαντούν στα *Έρωτος Αποτελέσματα* ή σε ανθολογίες φαναριώτικης ποίησης.²⁰ Το τραγούδι επίσης της Σαμπάχ προς τον Ζεμίλ διαθέτει κοινά μοτίβα με το στιχουργήμα «Τα άνθη είναι προσωρινά» (ΕΑ σ. 189). Τόσο οι μονόλογοι των δύο πρώτων ιστοριών, όσο και τα τραγούδια στη διήγηση του Ζεμίλ και της Σαμπάχ, για τα οποία δηλώνεται ρητά ότι είναι ποιήματα, παραδίδονται σε πεζό. Σε πεζή όμως μορφή αποδίδει ο Guys στη γαλλική του μετάφραση και ένα φαναριώτικο τραγούδι που είχε συλλέξει στο ίδιο περιβάλλον.²¹ Είναι συνεπώς πιθανόν οι μονόλογοι των δύο πρώτων διηγήσεων, όπως βέβαια και τα τραγούδια της Σαμπάχ, να εκφέρονταν σε στίχο. Αν ευσταθεί αυτή η εικασία, τότε διαθέτουμε μια μαρτυρία για τη χρήση στην προφορική λογοτεχνία πεζών διηγήσεων με παρέμβλητα έμμετρα χωρία.

Η μαρτυρία του Guys προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη της δεκαετίας 1740-1750. Μια άλλη εκτενής διήγηση που κατέγραψε ο περιηγητής Α. L. Castellan κοντά στη Μονεμβασία το 1796²² περιέχει επίσης ένθετα στιχουργήματα.

γήματα. Αν δεν δεχτούμε ότι πρόκειται για λογοτεχνική φενάκη, όπως έχει υποστηριχτεί,²³ μπορούμε να εικάσουμε την επιβίωση της μεικτής μορφής στην προφορική λογοτεχνία ως το τέλος του αιώνα και τη διάδοσή της εκτός των στενών ορίων του φαναριώτικου περιβάλλοντος. Η ύπαρξη, συνεπώς, ενός κοινού εθισμένου στη μεικτή μορφή υπαγόρευσε προφανώς την εμφάνιση μιας σειράς αφηγημάτων με παρέμβλητα στιχουργήματα, όπως το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* (1790), τα *Έρωτος Αποτελέσματα* (1792), τη *Γαλάτεια* (1796), ή την *Ιστορία ενός νέου Κωνσταντινουπολίτη* (1793),²⁴ που παρέμεινε ανέκδοτη.

Στο περιεχόμενο, αλλά και την ιδεολογία που εκφράζει το μυθιστορικό αυτό υλικό είναι εμφανείς οι διακειμενικές σχέσεις με τη γαλλική λογοτεχνία: Το *σχολείον των ντελικάτων εραστών* αποτελεί αδήλωτη, αλλά εντοπισμένη από την έρευνα, ελεύθερη απόδοση από τον Ρήγα διηγημάτων του δημοφιλούς εκπροσώπου της αισθηματικής πεζογραφίας Restif de la Bretonne· η *Γαλάτεια* δηλωμένη μετάφραση του βουκολικού μυθιστορήματος του Florian από τον Αντώνιο Κορωνιό, ενώ τα *Έρωτος Αποτελέσματα*, καθώς και η χειρόγραφη *Ιστορία ενός νέου Κωνσταντινουπολίτη*, χωρίς να ακολουθούν συγκεκριμένα πρότυπα, φέρουν ενδείξεις της ευρύτερης διακειμενικής επίδρασης των «γαλλικών ρομάντζων», στα οποία, άλλωστε, εμφανίζονται να εντρυφούν οι πρωταγωνιστές τους. Σε ό,τι αφορά τη μορφή τους, τη σύμμιξη πεζής αφήγησης και έμμετρων στιχουργημάτων, το είδος δεν ήταν άγνωστο στη γαλλική και, γενικότερα, την ευρωπαϊκή λογοτεχνία από την εποχή του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και του Μπαρόκ,²⁵ και μάλιστα γνώρισε πρόσκαιρη αναβίωση κατά τον 18ο αιώνα μέσω των απογόνων του βουκολικού μυθιστορήματος.²⁶ Στη νεοελληνική λογοτεχνία μια πρώτη, έμμεση απήχηση δυτικών έργων τα οποία περιλάμβαναν στο πρωτότυπο ένθετα ή παρέμβλητα στιχουργήματα, θα μπορούσε να ανιχνευθεί στις χειρόγραφες αποδόσεις του *Δον Κιχώτη* του Cervantes και της *Αργενίδος* του Barclay, που χρονολογούνται στα μέσα του 18ου αιώνα·²⁷ η παρουσία τους όμως τεκμηριώνεται στο τέλος του αιώνα, με τη μετάφραση ενός δυτικού παραλλήλου, της *Γαλάτειας* του Florian (1796), στο οποίο ο μεταφραστής αντικατέστησε τα στιχουργήματα του πρωτοτύπου με φαναριώτικα τραγούδια.²⁸

Ωστόσο, αν δεν θέλουμε να αγνοήσουμε τις περιηγητικές μαρτυρίες, στους παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της μορφής των έργων αυτών θα πρέπει να συμπεριλάβουμε πρόσθετα διακείμενα, όπως τις προφο-

ρικές διηγήσεις ή, ενδεχομένως, και το λαϊκό παραμύθι, στο οποίο η παρεμβολή στίχων δεν είναι ασυνήθιστη.²⁹ Η τεκμηριωμένα, εξάλλου, ανατολική προέλευση της ιστορίας του Ζεμίλ και της Σαμπάχ του Guys, καθώς και η ευρεία διάδοση λαϊκών, προφορικών αρχικά διηγήσεων –που ήδη από τα μέσα του αιώνα γνωρίζουν επιτυχία και μέσω των εκδόσεων του Π. Λαμπανιτζιώτη– όπως οι *Χίλιες και μία νύχτες*, οι οποίες σε αρκετές μεταφράσεις τους παραδίδονται σε μεικτή μορφή,³⁰ πιστεύω ότι μας οδηγούν στη διερεύνηση και ανατολικών παραλλήλων, ειδικότερα, όπως έχει υποδειχτεί,³¹ προς την κατεύθυνση των εκτενών ή σύντομων πεζών διηγήσεων με παρέμβλητα στιχουργήματα, τα hikaya,³² με ευρεία διάδοση στο χώρο της Ανατολής.

ΣΤΕΣΗ ΑΘΗΝΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ευχαριστώ τον Αλέξη Πολίτη για τις χρήσιμες υποδείξεις του και την παρότρυνσή του να μεταφράσω τα «παραμύθια» του Guys, εξασφαλίζοντάς μου και φωτοτυπίες του κειμένου. Επίσης ευχαριστώ τον Γ. Κεχαγιόγλου για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του σε μια πρώτη μορφή του κειμένου μου, καθώς και για το δυσεύρετο υλικό που έθεσε στη διάθεσή μου (φωτοτυπίες χειρογράφων του Κ. Δαπόντε και ξενόγλωσσων μεταφράσεων του Χίλιες και μία νύχτες).

1. Hans Eideneier, «Ο συγγραφέας του έργου “Έρωτος Αποτελέσματα”», *Θησαυρίσματα* 24 (1994) 282-285.
2. Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Από τα Έρωτος Αποτελέσματα του Ι. Καρατζά ως τον Θέρσανδρο του Ε. Φραγκούδη: στις απαρχές της Νεοελληνικής και της νεότερης Κυπριακής πεζογραφίας», *Σημείο* 4 (1996) 115-136.
3. Henri Tonnet, *Histoire du Roman Grec des origines à 1960*, Παρίσι 1996, σσ. 71-77.
4. Γ. Π. Σαββίδης, «Στοιχειώδεις πίνακες για την μελέτη Φαναριωτών ποιητών και στιχουργών», *Μολυβδοκοנדυλοπελεκητής* 3 (1991) 31-53.
5. Θ. Παπαζώτος, «Η μουσική τριάντα ασμάτων του έργου Έρωτος Αποτελέσματα», *Ιστορικά* 20 (1994) 45-52.
6. Mario Vitti, «Με τους “Στοιχειώδεις πίνακες για την μελέτη Φαναριωτών ποιητών και στιχουργών” στο χέρι», *Μολυβδοκοנדυλοπελεκητής* 5 (1995/96) 243-248.
7. Mario Vitti (επιμ.), I*** K****, *Έρωτος Αποτελέσματα*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1989, σ. 30.
8. Για τη ζωή και το έργο του P. A. Guys, βλ. Ιφιγένεια Αναστασιάδου, «Ο Φιλέλληνας Γάλλος περιηγητής Πέτρος Αυγουστίνος Γκυσ και το ανευρεθέν εξάτομον ανέκδοτον

- έργον του», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 47 (1973) 130-145 (ανακοίνωση του ακαδημαϊκού Διονυσίου Ζακυθινού). Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800*, τόμ. 2, σσ. 229-257. Terens Spencer, *Fair Greece Sad Relic*, Cedric Chivers, 1974, σσ. 214-217.
9. Αλέξης Πολίτης, «Το παραμύθι των αστών. Σκέψεις για τις απαρχές του νεοελληνικού μυθιστορήματος», *Νεοελληνική Παιδεία και κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα, Ο.Μ.Ε.Δ., 1995, σσ. 97-105.
10. Ι. Αναστασιάδου, *ό.π.*, σσ. 137-138.
11. Βλ. F. Gégou, *Lettre-Traité de Pierre-Daniel Huet sur l'origine des romans*, Παρίσι 1971. Στην ίδια αυτή θεωρία, που ήταν ευρύτατα αποδεκτή στη Γαλλία ως και τα μέσα του 18ου αιώνα, προσέφυγε, όπως είναι γνωστό, και ο Α. Κοραΐς για να στηρίξει τις απόψεις του περί μυθιστορήματος στα «Προλεγόμενα» των *Αιθιοπικών* του Ηλιοδώρου (1804).
12. Βλ. Δ. Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λογογραφία*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1977, σσ. 140-141.
13. Τόσο το «Φανόν» όσο και το «Φανού» φαίνεται ότι δεν αποδίδουν σωστά κάποιο ελληνικό όνομα, όπως Φανώ ή Φανή.
14. Αντίτυπο της έκδοσης συμβουλευτήκα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.
15. Βλ. *Κοράνιον*, μεταφρασθέν εκ του αραβικού κειμένου υπό Γερασίμου Ι. Πεντάκη, Αλεξάνδρεια 1878, Πρόλογος, σημ. (α), σ. στ', και κεφ. ΚΖ', σσ. 387-388.
16. Βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Ανέκδοτα στοιχεία για τον Καισάριο Δαπόντε από το χειρόγραφο της Βυτίνας αριθ. 1», *Ο Ερασιστής* 18 (1986) 35-41.
17. Γύρω από το πρόσωπο και τη δράση του Σουλτάν Αχμέτ απαντούν επίσης θετικές μνείες στο *Φιλοθέου Πάρεργα* του Νικολάου Μαυροκορδάτου (έκδ. J. Bouchard, Αθήνα - Μόντρεαλ 1989, σ. 80) και στο «Περί του ονείρου του Σουλτάν Αχμέτ» του Καισάριου Δαπόντε (*Κήπος Χαρίτων*, φιλ. επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, Ερμής, 1995, σσ. 170-174).
18. Βλ. André Jolles, *Formes Simples*, Παρίσι, Seuil, 1972 και Alain Montandon, «L' anecdote», *Les formes brèves*, Παρίσι, Hachette, 1992, σσ. 99-112.
19. Βλ. B. Eikhenbaum, «Sur la théorie de la prose», *Théorie de la littérature*, textes des Formalistes russes réunis, présentés et traduits par Tzvetan Todorov, Παρίσι, Seuil, 1965, σσ. 197-211. A. Boronad, «Genèse et esthétique de la nouvelle», *Revue de Littérature Comparée*, 50.4 (1986) 402-420. J. Voisine, «Le récit court, des Lumières au Romantisme (1760-1820). I. Du conte à la nouvelle», *Revue de Littérature Comparée*, janvier-mars 1992, 105-129.
20. Βλ. Άντεια Φραντζή (επιμ.), *Μισμαγιά. Ανθολόγιο φαναριώτικης ποίησης κατά την έκδοση Ζήση Λαούτη (1818)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1993, σσ. 256-282.
21. Βλ. Αριάδνη Καμαριανού, «Λαϊκά τραγούδια και φαναριώτικα στιχουργήματα Ελλήνων και Ρουμάνων του 18ου και 19ου αιώνας», *Λογογραφία* 15 (1959) 94-112.
22. A. L. Castellan, *Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople*, τόμ. 1, Παρίσι, 1820, σ. 73. Η μετάφραση της διήγησης που έχει τον τίτλο «Melica» παρατίθεται στις σσ. 76-148.
23. Βλ. Αλέξης Πολίτης, «Οι Ρίμες: Έμμετρος αφηγήσεις περιστατικών», *Η Λαϊκή Λογο-*

τεχνία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (19ος και αρχές 20ού αι.), ΚΝΕ/ΕΙΕ, σσ. 84-85.

24. Βλ. Δημήτριος Ι. Πολέμης, εφ. *Το Βήμα*, 28 Ιανουαρίου 1996.

25. Χαρακτηριστικό δείγμα μεικτής μορφής αποτελεί το «μυθοτράγουδο» (chantefable) «Aucassin et Nicolette» (1200 περ.), βλ. Peter Dronke, «Narrative and the Mixed Form», *Verse with Prose. From Petronius to Dante*, Cambridge, Mass., Λονδίνο 1994, σ. 75-81 και Jeffrey Kittay - Wlad Godzich, «Chantefable», *The Emergency of Prose*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1987, σσ. 77-108. Οι δύο αυτές μελέτες προσφέρουν μια γενική επισκόπηση της μεικτής μορφής στη δυτική λογοτεχνία.

26. J. Voisine, «Rencontres des vers et de la prose», *La Poésie en Prose des Lumières au Romantisme (1760-1820)*, Παρίσι, P.U.F., 1993, σσ. 91-119. Την επισήμανση της μελέτης οφείλω στην Άννα Κατσιγιάννη.

27. Βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Η πρώτη νεοελληνική μετάφραση του Δον Κιχώτη», *Τιμητικός τόμος στη μνήμη Σταμάτη Καρατζά*, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ., 1990, σσ. 175-184 και «Το πρότυπο της νεοελληνικής μετάφρασης της Αργενίδος», *Ελληνικά* 47.1 (1997) 33-143.

28. Στέση Αθήνη, «Οι πρώτες ελληνικές μεταφράσεις του Florian», *Ελληνικά* 45 (1995) 317-323.

29. Βλ. Στίλπων Κυριακίδης, *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α', Μνημεία του Λόγου*, Αθήνα 1922, σ. 290.

30. Πβ. την ιταλική μετάφραση του Francesco Gabrielli (1948), τη γερμανική του Enno Littman (1976), την ελληνική του Κώστα Τρικογλίδη (1921-1923).

31. Βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, *ό.π.*, σημ. 2, σ. 117.

32. Βλ. λήμμα «hikaya», *Encyclopédie de l'Islam*, επιμ. B. Lewis, C. Pellat, J. Schacht, Leiden-Paris, E. J. Brill - G. P. Maisonneuve & Larose, 1965, τόμ. 3, σσ. 379-389 και Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, «Τουρκικές λαϊκές διηγήσεις», *Λαογραφικά Μελετήματα*, Ολκός, 1975, σσ. 171-181.